

Willem Dreeslezing 2011 door Ruud Lubbers

De Dreeslezing is traditioneel gewijd aan de onderwerpen sociaaldemocratie en verzorgingsstaat. Ik heb er wel even over moeten nadenken wat ik met die onderwerpen aan moest, maar ik doe het met heel veel plezier. In de eerste plaats uit eerbied voor Willem Drees, die de grondlegger was van veel elementen in onze verzorgingsstaat. Die is weliswaar niet met hem begonnen, maar Drees heeft wel voor het cement gezorgd; hij heeft de verzorgingsstaat Nederland waargemaakt.

Tegelijkertijd heb ik gearzeld, want mij is gevraagd om over de actualiteit te spreken en ik weet niet of ik dan de meest geschikte ben. Eigenlijk ben ik een man van het verleden, en ik behoor goed beschouwd tot wat Martin Bosma, jawel, een PVV' er, de schijnelite van de valsemunters noemt. Ik waarschuw u maar, zodat u weet wat voor vlees u in de kuip heeft.

Ik heb Willem Drees eenmaal ontmoet. Dat was in 1986, toen hij honderd werd. In die tijd ontstond ook het plan om Drees een borstbeeld te geven in het torentje; iets dat ik indertijd nog heb geregeld met toen alweer prinses Juliana.

Mijn ontmoeting met Drees was een van een zittend premier die zijn respect wilde betuigen aan een oud-premier. Ik heb hem toen een half uur gesproken. Ik complimenteerde hem met het opbouwen van de verzorgingsstaat. Hij zei me: "Mijnheer Lubbers, u heeft het nu veel moeilijker dan ik het ooit heb gehad. Ik heb nooit hoeven te bezuinigen".

Een woord dat Drees kenmerkte, is soberheid. Hij vertelde me hoe hij omging met collega-ministers die meer geld wil uitgeven. Er waren drie mogelijkheden. De eerste was dat hij zei: "Onzin, dat doen we niet". De tweede was dat het verzoek op een lijst kwam, en dat Drees zei: "Nu niet, maar als we wat geld hebben verdiend doen we het". En dan was er nog een derde, heel korte lijst van urgente zaken die meteen moesten gebeuren. Dat is dus met terugwerkende kracht het beeld van de zuinige Drees.

We hadden het ook over de rooms-rode coalities. Ik herinner me dat ik Drees vroeg hoe hij de relatie met de KVP zag. Ik was immers een KVP' er. Drees zei me toen: "Met de katholieke ministers, mijnheer Lubbers, heb ik het altijd goed kunnen vinden". Daar moest ik even over nadenken. Het kwam erop neer dat hij individueel goed met mensen uit de voeten kon. Overigens was Drees ook van de blauwe knoop; iets dat hij deelde met Ruys de Beerenbrouck, de eerste minister-president van de KVP.

Ik was afgelopen vrijdag even op bezoek bij mijn voormalige secretaresse op Algemene Zaken, Mariska Ypenburg. Zij vertelde dat ze haar carrière als jong ambtenaar indertijd is begonnen bij Drees. Die had toen nog de gewoonte om persoonlijk kennis te maken met iedereen, werkelijk iedereen, die bij het ministerie van Algemene Zaken in dienst kwam. Dat kon, want het was een klein ministerie. Ook zij werd dus bij Drees uitgenodigd. De eerste vraag die hij haar stelde, was of ze steno beheerste, en welk steno ze dan hanteerde. Ze kon zich dat nog heel goed herinneren.

Ze vertelde me hoe Drees de ministerraad voorbereidde. Op donderdagavond ging hij aan zijn bureau zitten, nam hij de agenda voor zich en schreef zelf in steno de concept-conclusies op. Hij deed dat heel systematisch. De volgende dag tijdens de ministerraad haalde hij dat velletje dan weer voor de dag, dan kwam het eerste rondje, daarna het tweede rondje en dan concludeerde Drees. In een paar krabbeltjes schreef hij dan de aanvullingen op het steno dat hij al had. Hij had dus heel helder voor ogen: ik ben er verantwoordelijk voor dat we tot conclusies komen. Hij was een man van ordelijkheid en stijl, en zo lag na de ministerraad de besluitenlijst al min of meer klaar, eigenhandig geschreven door de premier. Dat waren nog eens tijden. Zoals hij heeft daarna geen premier dat meer gedaan, want zijn opvolgers kenden geen steno.

Ik denk dat Willem Drees de verzorgingsstaat zag als een opdracht. De tijd was er rijp voor. In meer landen zag je het idee van een verzorgingsstaat uitbotten, dus het moest nu maar eens gebeuren. Na de Tweede Wereldoorlog waren we op zoek naar een model om af te rekenen met tijden van armoede, tijden van crisis. Gelijkwaardigheid van mensen kreeg een duw in de goede richting, en gelijke kansen volgden daar snel op. Dat is inderdaad een methode om te zorgen dat mensen werkelijk ervoeren dat het land ook daadwerkelijk bij elkaar hoorde, maar het is wel een model dat een gezonde economie nodig heeft.

Zelf heb ik veel met de eerste katholieke vrouwelijke minister, Marga Klompé. Zij kende Drees erg goed, en ik heb daarover veel met haar gesproken. Net als Drees was zij erg op de mens gericht, solide en zorgzaam. Ik wil u iets voorlezen uit het dagboek dat ze heeft bijgehouden.

"Beëdiging in de Tweede Kamer, dat moment zal mij bijblijven", lees ik in dat dagboek. "Ik hoop dat God mij de kracht geeft om mijzelf te blijven en in deze sfeer iets uit te dragen van Liefde en Rechtvaardigheid." Die twee woorden met hoofdletter geschreven. En dan gaat ze door over haar eerste ontmoeting met Romme. Daarover schrijft ze: "Wat schameltjes". In het licht van haar eigen grote aspiraties kon Romme haar niet inspireren. Nee, dan Drees. Die Liefde en Gerechtigheid, daarin vonden ze elkaar.

Marga Klompé had een sterke belangstelling voor Europa en de Verenigde Naties. Daarin verschilde ze heel duidelijk van Drees. Drees had niets met Europa, hij noemde dat Adenauerij. Daarin was hij vergelijkbaar met iemand als Helmut Schmidt. Wat mensen als Schumann wilden, moest dat nou? Drees had zo zijn aarzelingen. Het Europa zoals we dat nu kennen is een creatie van de christendemocraten, niet van de socialisten.

Willem Drees heeft desalniettemin een enorm legaat achtergelaten, met een heel sterke basis voor de sociaaldemocratie. Ik herinner me hoe hij in de jaren dertig op kousenvoeten begon om de sociaaldemocraten te laten wennen aan het koningshuis. Een beetje socialist was vroeger natuurlijk anti-koningshuis, maar Drees begon dat idee zo 'n beetje weg te masseren, duidelijk te maken dat je best iets kon met dat koningshuis. Heel anders dan iemand als Troelstra: geen revolutionair, maar een partner in bestuur, doordrongen van het idee dat je in coalities moet werken, maar niet zonder een trotse rode traditie in te brengen. Zo zag je dat Drees de sociaaldemocratie naar een concreet concept leidde, een concept met eigen ideeën dat hij in de kern van de politieke democratie van Nederland wist te plaatsen.

Nu weer naar de verzorgingsstaat. Je ziet dus dat mensen als Drees en Klompé daaraan begonnen te bouwen met een inslag van soberheid, maar dat begon in de loop van de tijd te veranderen. Iemand

als Veldkamp, overigens ook een KVP'er, was een heel ander type: ambitieus, iemand die iets wilde achterlaten. Hij ging er tegenaan met de WAO, op zo'n manier dat het uit de hand begon te lopen. Hij was niet zozeer bezig met de uitwerking van die wet in de praktijk, maar met het optrekken van het mooie gebouw. Het risico dat zulke wetgeving wel eens een aanzuigende werking zou kunnen hebben, werd op dat moment te weinig onderkend. Dat probleem had je niet met de AOW van Drees, die kent immers een harde leeftijdsgrens.

Drees heeft het zelf als minister-president niet meer meegemaakt dat de verzorgingsstaat uit de hand begon te lopen. Maar pratend met zijn zoon, grondlegger van DS '70, zag hij dat het scheef begon te lopen. Uiteindelijk brak hij in 1971 met de PvdA. Hij zegde zijn lidmaatschap op, hij vond de partij te radicaal en spilziek geworden.

Helemaal aan het begin van mijn verhaal had ik het even over de schijnelite van valsemunters en het boek van PVV-ideoloog Martin Bosma. Kans dat u nu denkt: wat een rare vent is die Ruud Lubbers, dat hij zo'n boek leest. Maar ik vind dat je moet leren van zoiets. Ik kan het u alleen maar aanraden. Het is een horrorverhaal, deze beschrijving van het huidige PVV-denken. Ik weet niet hoeveel drukken er al geweest zijn, dus succes kan Bosma niet worden ontzegd. Er is duidelijk belangstelling voor zijn ideeën.

In zijn missie om de schijnelite van de valsemunters te ontmaskeren neemt Bosma ook de vrijheid om aan te geven hoeveel kramp er zit in de welvaartsstaat, en dat er dus ergens iets fout is gegaan in die coalities die gericht waren op het in stand houden van de welvaartsstaat en de verzorgingsmaatschappij.

We weten allemaal dat er tegenwoordig – dat is begonnen met Pim Fortuyn – met een andere invalshoek naar dit soort vragen wordt gekeken. Het gaat niet langer alleen om vraagstukken van markteconomie en sociaaldemocratie, de schijnwerper is nu ook gezet op de massa-immigratie. Ik moet aan dat woord elke keer weer wennen. Als je Martin Bosma moet geloven, is dat al decennia lang de kern van het probleem.

Voor vanavond is het interessant dat Martin Bosma daarbij Drees aanroert. Hij wijst er dan op dat het eind jaren 60 helemaal fout ging in de Partij van de Arbeid. Dan roept hij de oude Drees aan met zijn zoon, wijst op de vorming van DS '70 en zegt dat daarmee het signaal is gegeven dat het zo niet langer ging. Ik vind dat kort door de bocht, maar het is wel waar dat Drees in zijn levensavond zijn aarzelingen begon te krijgen. Ik weet ook vrij zeker dat Drees junior daar al stevig mee bezig was, met de relatie tussen immigratie en de verzorgingsstaat.

Ik herinner me nog hoe enthousiast ik in 1973 jong minister werd in het eerste kabinet Den Uyl. Daar was ik dan, die jongeman uit de metaal, een metaalwerkgever, die in dat kabinet aan de slag ging. Achter me had ik al een manifest van christenradicalen, kortom, ik maakte deel uit van de stroming die de wil had om de samenleving te veranderen, af te rekenen met de regenteske oude manier van regeren en de zaken een beetje moderner te gaan aanpakken.

Die eerste jaren als minister zijn voor mij een leerschool geweest, ook in het nadenken over de houdbaarheid van onze verzorgingsstaat. Toen we te maken hadden met de oliecrisis, vond ik het bijvoorbeeld onbegrijpelijk dat men tegelijkertijd begon te praten over de invoering van een minimumjeugdloon. Ik vond dat niet te rijmen. In 1977, als minister van economische zaken, was ik

er zo ongeveer uit dat het niet vol te houden was op deze manier. Ik kon daar toen niet meteen mee aan de slag gaan. Ik was druk bezig met de vorming van een nieuwe partij, het CDA.

Maar in het begin van de jaren 80, nu als premier, zag ik in dat die verzorgingsstaat die we met elkaar zo prachtig hadden opgebouwd in zekere zin ook leidde tot een gebrek aan discipline en participatie, zoals ik het later ben gaan noemen. Het belangrijkste bleek te zijn dat je altijd overeind werd gehouden door de verzorgingsstaat. Dat was natuurlijk helemaal niet de gedachte van Willem Drees, want hij was een tuchtige man, die van mensen vroeg dat ze zich inzetten. Maar in de jaren 80 begon de verzorgingsstaat te kantelen; het profijt ervan trekken erodeerde als het ware de staat en de plichtsbetrachting in de samenleving.

Dat verschijnsel moesten we in de greep zien te krijgen. Dat uitte zich soms in ruwe termen. Ik hoor mezelf nog zeggen: "Nederland is ziek". Eigenlijk kun je dat natuurlijk niet zeggen, maar ik deed het toch om te choqueren. En dat was dus diezelfde man die bewondering heeft voor Drees en die een jongere kompan was van Marga Klompé.

Nederland, vonden we, moest moderniseren. Die modernisering kreeg vorm in begrippen als individualisering, deeltijdarbeid en het omgaan met moderne technieken. Daaronder lag de grondtoon dat de belangrijkste boodschap is dat iedere mens telt, maar ook dat iedereen zich behoort in te zetten. Misschien kan niet iedereen dat; actie is geboden voor wie een handicap of beperking heeft. Maar de kern van de zaak is dat de verzorgingsstaat er niet alleen is om te verzorgen, maar ook om uit te nodigen en mogelijkheden te geven tot participatie.

Ik heb het voorrecht gehad om in verschillende coalities te werken en in 1994 zat het er voor mij op. Tegen die tijd was er veel veranderd. Het ging dus om een interessante ideologische uitdaging: moeten we het hebben van de markteconomie of van de planeconomie, of beter, de sociaaldemocratie die de nadruk legt op begrippen als solidariteit, gelijke kansen en mogelijkheden? In Nederland zijn we er denk ik redelijk in geslaagd om die twee werelden door de decennia heen bij elkaar te brengen. Natuurlijk waren er botsingen tussen die twee werelden, maar we hadden er plezier in om het met elkaar eens te worden en zo van Nederland een sterker, beter land te maken.

Ik keek graag over de grenzen en reisde veel. Toentertijd hadden we het altijd over drie werelden. De eerste wereld, dat waren wij in het Westen. De tweede wereld was het Oosten en dan had je natuurlijk de derde wereld, de niet-gebonden landen. Dat was het model waarin wij leefden.

Ik herinner me nog goed dat hoogleraar economie en Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen mij uitlegde dat het op den duur zou komen tot een convergentie van systemen. Hij geloofde erin dat de systemen van Oost en West zouden samenvloeien. Dat is er nooit van gekomen en hij is met dat idee gestorven. Je zag juist in de koude oorlog steeds meer de onoverbrugbare tegenstelling tussen die twee systemen, een bikkelharde confrontatie tussen Oost en West.

Voor mij is de koude oorlog nadrukkelijk verbonden met de discussie over de kernwapens en de bewapeningswedloop, en met het enorme verlangen om dat te boven te komen. Dat is tussen haakjes ook een groot motief geweest om gestalte te geven aan de Europese Unie. Echter: het ging er niet alleen om te voorkomen dat er een derde wereldoorlog zou beginnen hier in Europa, het ging er ook om een voorbeeld te geven aan de volkeren in Oost-Europa. Kijk, zo kan het ook! Ik denk nog steeds dat ook dat een behoorlijke bijdrage heeft geleverd aan het einde van de koude oorlog.

Ik wil een klein zijstapje met u maken. Terwijl wij met z'n allen druk bezig waren de koude oorlog te boven te komen, diende zich ook het informatietijdperk aan, met al zijn nieuwe communicatietechnologie. Die informatierevolutie nodigde er als het ware toe uit om afscheid te nemen van de planeconomie en de stap te zetten naar meer markteconomie. Typerend in dat licht was het gesprek dat ik ooit voerde met Deng Xiaoping, de premier van China. Ik heb het nu over 1987-88. Ik was wel eerder in China geweest in de tijd van de culturele revolutie, een pikzwarte samenleving was het toen. Maar nu merkte ik dat er van alles in beweging was.

Goed, ik ontmoette dus Deng Xiaoping en ik vroeg hem wat zijn plannen met China waren. Hij zei: "Wij gaan in 20 jaar het nationaal product verviervoudigen". Ik dacht toen nog: dat is communistische propaganda. Ik vroeg hem hoe hij dat wilde gaan doen. Deng zei: "Het eerste dat we moeten doen is de gordijnen openen. China is veel te gesloten, we moeten profijt trekken van alles wat er in de wereld te zien en te leren valt over technologie. Ten tweede", zei hij, "we gaan marktprincipes hanteren". Marktprincipes? "Ja", zei hij, "want wij Chinezen zijn heel goed in marktbeginselen. Als we die verviervoudiging willen, moeten we meer technologie en marktwerking in huis halen". Ik vroeg hem hoe hij dat voor zich zag met zijn communistische partij. En toen zei hij: "U bent econoom, u weet dat je voor groei stabiliteit en rust nodig hebt. Zonder stabiliteit en rust wordt het niks. Dat zie je in Rusland met die glasnost en perestrojka, dat zijn allemaal dagdromerijen". Ik vond het juist wel mooi, die glasnost en perestrojka, maar Deng was heel stellig: "Ik moet rust hebben voor de economie". En toen ik weg ging, dacht ik: er is hier echt iets aan het veranderen, stel je voor dat Deng gelijk heeft, dat hij gaat slagen. En inmiddels weten we: hij is geslaagd.

Ik ben opgegroeid met boeken als Limits to Growth, de club van Rome, dat gedachtengoed. U herinnert zich dat nog wel, het begin van de jaren 70. Veel deskundigen beschouwden dat rapport als irreeël. Die zeiden: "We hebben nu eenmaal arme en rijke landen. De derdewereldlanden zullen altijd ontwikkelingslanden blijven, ze zullen nooit hetzelfde niveau van rijkdom en welvaart bereiken als hier in het Westen".

Maar daar, in China, pratend met Deng, zag ik ineens: die man gaat ervoor, hij zou best eens kunnen slagen. Nu we het er in 2011 met elkaar over hebben lijkt het een open deur die je intrapt, maar toen vond ik het een wonder.

Het einde van de koude oorlog heeft gezorgd voor een wezenlijke verandering in de wereld. Het heeft een enorme boost gegeven aan de markteconomie. Ik zeg het eerlijk: daar heb ik me op verkeken. Met name op de kracht van die markteconomie, en dan vooral in het financiële stelsel. De eerste, tweede en derde wereld begonnen met elkaar te vergroeien onder invloed van de markteconomie. Het neoliberale denken begon de boventoon te voeren, vooral in de financiële wereld.

En zo zie je uiteindelijk dat het geen kernwapens zijn die zijn geëxplodeerd, maar het financiële stelsel. Casinokapitalisme is in staat gebleken om het hele bankwezen te ontwrichten, waarbij regeringen grovelijk steun moesten geven om te voorkomen dat het systeem zou instorten. Het casinokapitalisme schiep nieuwe, grote en oncontroleerbare geldstromen. De financiële autoriteiten die dat soort stromen zouden moeten controleren, de ministers van financiën, de presidenten van de nationale banken, bleken machteloos geworden. Het basisidee van het bankwezen als dienende sector, als noodzakelijkheid om de brandstof voor de reële economie rond te pompen, dat basisidee

is weg. De financiële sector is een grootheid in zichzelf geworden, een niet te temmen monster waar we behoorlijk mee in onze maag zitten.

Ik wil hier ook nog even stilstaan bij Martin Bosma, die ik al een paar keer aangeroepen heb. Is het niet ongelooflijk dat we het eigenlijk nooit meer hebben over de vraag hoe je coalities vormt? Hoe je een scheut markteconomie en een scheut sociaaldemocratie nodig hebt voor een goed model. In plaats daarvan hebben we nu een groepering die zegt: "Dat is niet de kwestie, de kwestie is dat wij behoefte hebben aan beschermen van onze eigen identiteit".

Wanneer ben ik zelf op dat fenomeen gestuit? In 1994, toen ik hoogleraar globalisering werd. Ik dook in de mechanismes achter die globalisering en kwam uit op begrippen als ICT, communicatie, de informatierevolutie. Die begrippen breken de wereld open. Ik dacht niet langer na over die begrippen als politicus maar als denker. Ik zei tegen mijn studenten: "Let op, de wereld wordt nu zo gebombardeerd met globale impulsen dat er een reactie zal komen, dat mensen zich beklemd voelen en dat ze terug willen naar hun eigen roots. Het is alsof je een pistool afschiet, deze globalisering heeft een terugslag die wel eens even sterk zou kunnen zijn als de globalisering zelf".

Tegenover globalisering staat dus een andere stroming: die van nationalisme, je afzetten tegen anderen. Dat zien we niet alleen in Nederland, dat zien we overal in de wereld, misschien nog wel het sterkst in het midden van de Verenigde Staten. Mensen kunnen er eigenlijk niet zo goed tegen dat hun wereld op zijn kop wordt gezet.

Het tweede dat meespeelt in dat universele gevoel van vervreemding, van onthechting, is dat mensen minder dan vroeger zelf vormgeven aan hun maatschappelijke belangstelling. We hebben het gezegd dat er nu eenmaal moet zijn om de samenleving te ordenen toebedeeld aan de politiek. Die politiek werd daarbij geholpen door ideële stromingen, stromingen in de samenleving, door mensen met idealen die zich verbonden voelden met de samenleving en daar zelf een bijdrage aan wilde leveren, aan scholen, omroepen, noem maar op. Die geweldige maatschappelijke inzet is versleten en verstatelijkt, overgedragen aan de overheid en afgeleiden daarvan. In het begin dachten we nog: dat is mooi, dat is democratisch, dat is politiek gecontroleerd. Tot we ontdekten dat de steun van velen om dingen voor elkaar te krijgen in de samenleving minder begon te worden en dat het mechanisme om de zaken over te laten aan de overheid de overhand begon te krijgen. Toen zijn we de weg ingeslagen van de deskundigen.

Alles wordt door deskundigen geregeld. Allemaal commissies zijn voortdurend bezig dit land op de schop te nemen. Dan gaan we eindelijk eens voor goed onderwijs, eindelijk eens voor goede zorg en dan wordt er weer een commissie van deskundigen ingesteld. De bevolking is het zat, die zegt: "Wat is dit voor gedonder, waar bemoeien ze zich mee?" Dat is een nare tendens, want ook die ontwikkeling om maatschappelijke betrokkenheid in te ruilen voor deskundigen draagt eraan bij dat mensen de pest krijgen aan wat zij de elite noemen.

Dat gevoel van vervreemding zie je ook duidelijk terug in het immigratiedebat. We willen die vreemdelingen niet, ze zien er anders uit, ze zijn zo anders, dat is toch eigenlijk onaanvaardbaar. En daarnaast zet je het verhaal van die deskundigen die ons bedonderen en die er niks van weten. Dat sentiment kun je kapitaliseren, je kunt er electoraal gewin uithalen. Dat is een politieke en maatschappelijke kracht waar sociaaldemocraten en christendemocraten moeilijk mee uit de weg kunnen. Die zijn altijd bezig geweest de verschillende tradities, pluspunten en mogelijkheden, tegen

elkaar aan te leggen en te bekijken hoe je er met elkaar het beste van kunt maken. Daar staat nu een nieuwe, vrij ontregelende invalshoek tegenover. Dat is ingewikkeld, kijk maar naar de huidige politieke samenwerking.

Om verder te komen met de grote dossiers, moet Mark Rutte het met Job Cohen doen. Ik noem het rijtje: vandaag de pensioenen, gisteren Afghanistan, eergisteren Griekenland en misschien morgen weer. Intussen probeert Rutte de PVV aan boord te houden. Voor hem is er nu electoraal geen groei te halen, daarom vermijdt hij natuurlijk ook verkiezingen. Hij denkt: laat mij maar doorakkeren als premier. En als je het mij vraagt denkt Geert Wilders nu: voor mij ook nog even geen verkiezingen, ik ben nog een macht aan het opbouwen, ik ga daarmee door.

Hoe zou Drees dat beoordelen? Het is toch wel een vreemde wereld geworden. Wij vonden het altijd heel knap als je het politiek met elkaar eens werd en een coalitie kon smeden. Zo nu en dan had je een goede crisis, dan kwamen er verkiezingen en dan begon het mechaniek weer opnieuw te draaien. Maar dit is een totaal andere situatie.

Eigenlijk had ik me voorgenomen om voorafgaand aan deze lezing een gesprek met Drees te hebben, het hem allemaal uit te leggen. Maar dan ben je wel een tijdje bezig. Het einde van de koude oorlog, de nieuwe wereld waarin we leven, die hele financiële crisis en dan ook nog het fenomeen van eigen volk eerst. De aversie tegen de deskundigen, de elite van de valsemunters, het is een complex beeld om neer te zetten.

In die complexiteit is het de vraag wat nu precies de uitdaging is voor de verzorgingsstaat. Komen we hier met z'n allen nog eens doorheen? Ja, ik denk het wel. Uiteindelijk gaat het erom dat we leren leven in de moderne tijd. Het helpt niet om te zeggen: draai de klok maar terug. Zo werkt het niet, en ik denk dat Drees dat als eerste zou inzien. We zijn altijd door nieuwe fases heengekomen. Dat vergt enige aanpassing, maar het is tot nu toe steeds gelukt. En ik geloof dat traditionele beginselen zoals die van Marga Klompé, Liefde en Rechtvaardigheid met hoofdletters, ons een heel eind op weg helpen. Een paar uitgangspunten van de sociaaldemocratie mag je daar gerust bijzetten: gelijkheid en solidariteit. Ik geloof dat er niets mis is met die drijfveren, maar je hebt natuurlijk wel mensen nodig die op een eigentijdse wijze inhoud geven aan die begrippen en gezag weten af te dwingen. En dat is denk ik het grootste probleem.

Er verschijnen tegenwoordig heel wat artikelen over de vraag wat nu eigenlijk de Nederlandse identiteit is. Je kunt ook schrijven over: wat zijn nu eigenlijk onze waarden? Waar gaan we eigenlijk voor? Het is behoorlijk moeilijk om daar een duidelijk antwoord op te geven. Zelf heb ik ooit de kans gehad om een stuk in te dienen bij de grondwetsherziening. Toen heb ik opgeschreven wat ik daarvan vond, in wat ik dacht dat een goede preambule zou zijn voor de grondwet. Ik wil u die voorlezen.

Wij, de burgers van Nederland, zijn verantwoordelijk voor onze rijk geschakeerde samenleving, die gebaseerd is op de beginselen van vrijheid, gelijkheid, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en duurzaamheid. Ons land is een open, democratische en pluriforme rechtsstaat en maakt deel uit van een sterk en bezielde Europa. Temidden van een schitterende verscheidenheid van culturen en levensvormen maken wij deel uit van een wereldwijde gemeenschap van volkeren en weten wij ons lot verbonden met al wat op aarde leeft.

Tja, als ik dit nou zo lees, dan ga ik checken: wat zou ik er vroeger niet in hebben opgenomen? Ik lees het stap voor stap nog een keertje door.

Om eens helemaal aan het begin te beginnen: wij, de burgers van Nederland. Het gaat erom dat wij, burgers van Nederland, een opdracht hebben. Wij zijn verantwoordelijk, door de eeuwen heen. Dat lijkt zo vanzelfsprekend, de burgers zijn verantwoordelijk, maar in het algemeen hebben burgers de neiging om te klagen. Ik ben niet verantwoordelijk. Ze hebben de pest in dat dingen niet goed gaan en ze willen dat aan iemand verwijten. Die iemand, dat is dan al snel de regering.

Wij, de burgers zijn verantwoordelijk. Dat is al een keus, en niet echt een nieuwe. Ik ben een roomse jongen, ik ben opgegroeid met het adagium van de oude kerkvader Augustinus, die zei: "De tijden, dat zijn wij". Ik bedoel hiermee te zeggen: mensen klagen altijd over allerlei problemen, maar je moet niet zoveel klagen. Jij zelf bent de tijd, wij zijn de tijden. Het is niet God die het aanricht, niet de een of andere onderdrukker of een ander volk, nee, wij zijn de tijden. We moeten er zelf iets van maken. Het is nodig om onszelf daar geregeld aan te herinneren.

Ik loop even snel door. Rijk geschakeerde samenleving. Die passage had ik graag als preambule in de grondwet gehad, omdat je zo afstand neemt van het idee dat het niet goed is dat die samenleving rijk geschakeerd is. Het idee dat de samenleving eenduidig moet zijn, met het Nederlandschap als vorm waar iedereen zich dan aan moet aanpassen, is onzin. We zijn een rijk geschakeerde samenleving. Gebaseerd op de beginselen vrijheid, gelijkheid, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid en solidariteit. Nou, dat had ik ten tijde van Drees ook zo kunnen zeggen.

Laat ik daaraan duurzaamheid toevoegen. Dat is iets nieuws; het idee dat we stap voor stap steeds meer en steeds breder zijn gaan dragen, dat we met elkaar in hetzelfde schuitje zitten en dat we met dat schuitje zodanig moeten omgaan dat de generaties na ons er ook nog iets aan hebben. Eigenlijk heb je dan dus over solidariteit tussen de generaties, en daar zit inderdaad iets nieuws in.

We gaan verder. Ons land is een open, democratische en pluriforme rechtsstaat. Daar is het, het gedurfde woord pluriform. Een woord van de schijnelite, zou Martin Bosma zeggen. En het wordt nog erger, want het maakt deel uit van een sterk en bezielde Europa.

Waarom denk ik dat dat niet anders kan? Omdat wij de weg zijn opgegaan waar we profijt trekken van een interne markt en open grenzen. Europa is een groot marktgebied geworden, maar waarom moet dat een karakter hebben van een sterk en bezielde Europa met gedeelde waarden? Is dat een totaal nieuwe uitvinding?

Ik denk het niet. Laat ik u meenemen op een denkbeeldige reis door ons Europa. We belanden in een vallei met een bergdorpje. Wat we daar vaak tegen zullen komen, is dat we iets horen of in de krant lezen over een festiviteit. We gaan erheen en het blijkt te gaan om iets historisch; iets dat al 700 jaar wordt gevierd, de stichting van een stad, de herdenking van de een of andere held. Het verhaal is eigenlijk altijd hetzelfde. De mensen hebben behoefte om bij dingen stil te staan, dingen te herbeleven. De waarden die we delen worden vertaald in geschiedenis, in verhalen en daar voelen we ons prettig bij. Dat beleven van waarden is een typisch Europees fenomeen – iets algemeen menselijks zo u wilt. We hebben onze eigen Europese traditie en die verbindt ons met elkaar. Maar dat gedeelde Europese gevoel moet eigenlijk sterk en bezielde zijn.

Ik heb heel wat nederlagen geleden in de politiek, en een ervan is wat in de geschiedenisboekjes is gaan heten de zwarte maandag in Europa. Indertijd maakten we ons sterk voor de ene Europese munt, en ik zei: "Dan moeten we ook eigenlijk een stap zetten naar een democratisch Europa". Daarvoor hebben we voorstellen gedaan, maar die verdwenen in de prullenmand. Hans van den Broek, Piet Dankert, ik op de achtergrond, we vielen op ons gezicht. Er werd gezegd: "Dat is een brug te ver, zover zijn we nog niet, dat moet geleidelijk komen, we moeten naar elkaar toegroeien". Nu denk ik nog wel eens: wat hebben we toen aangericht door niet vast te houden aan dat idee, door niet meteen na het verdrag van Maastricht te zeggen dat dit een omissie was die goed gemaakt moest worden.

We hadden de eerste president van de Europese Bank, Wim Duisenberg. Zo'n president moet een man zijn die de discipline handhaaft, en die instrumenten heeft om de discipline af te dwingen als dat nodig is. Maar we dachten allemaal: dat komt nog wel een keer. Intussen begonnen we te praten over een stabiliteitsakkoord, maar in feite was de belangrijkste discussie hoe je daar onderuit kon, hoe je een beetje ongedisciplineerd kon zijn. Ja, dat is met terugwerkende kracht heel tragisch, dat we dat toen niet goed hebben geregeld. Dus aan de ene kant heb je de ideële component van een sterk en bezielde Europa, maar dat werkt denk ik alleen als er gezag is. Dat geldt in een land, dat geldt ook in Europa.

Nu ga ik door met die schitterende verscheidenheid van culturen. Daar hoor ik Martin Bosma weer in mijn oor fluisteren: "Ruud, niet zeggen, het is juist mooi als we geen verscheidenheid hebben".

U begrijpt wel, die preambule van mij heeft het dus nooit gehaald. Goede vrienden van mij in de grondwetscommissie zeiden me: "Dat verhaal van jou, daar zit ethiek in en waarden en daar houden wij juristen niet van". Daar schrok ik van: er niet van houden? "Ja, we moeten bij het vak blijven, het moet gaan over verdeling van verantwoordelijkheid, het moet gaan over afspraken, constitutionele afspraken, welke bestuurslaag doet wat, maar kom ons niet aan met ethiek". En toen dacht ik: nu zitten we in de problemen. Als knappe koppen zeggen dat ethiek niet belangrijk is, dan kun je het verder wel schudden. Het gaat juist wel om ethiek. Het gaat natuurlijk om waarden. Je kunt niet zeggen: het bestuur is er om de zaken zo goed mogelijk te ordenen, maar het moet zich verre houden van waarden. Nee, waarden zijn voor mijn gevoel een kernpunt.

Ik nader het einde van mijn bijdrage. Het was goed om vanavond weer eens even stil te staan bij de persoon Drees. Kijkend naar deze staatsman en de ervaring die hij met zich mee droeg, is het haast niet te doen om de huidige vraagstukken te adresseren. Maar ik veroorloof me wel te zeggen dat de waardevolle herinnering die we aan hem hebben alles te maken heeft met zijn diep gevoelde wens om van Nederland een betere samenleving te maken. Het ging hem er niet zozeer om zijn eigen politieke opvattingen door te drijven, maar in de uitdaging om van ons land een beter land te maken ging hij uiteindelijk voor waarden en was hij bereid om in coalities samen te werken met mensen die uit een andere traditie kwamen. Als hij zich daarvoor zo nu en dan voor rotte vis moest laten uitmaken, in de kamer maar ook in de eigen partij, dan moest dat maar. Al had hij er op den duur toch genoeg van.

Als je nadenkt over mensen als Drees, maar ook over anderen zoals Klompé bij wie we volgend jaar wat meer stilstaan, dan inspireert dat. Het inspireert je om te zeggen: we moeten niet toegeven aan de vergroving, aan de vernietiging, aan het korte-termijndenken, we hebben een droom nodig dat we de wereld beter in kunnen richten. Dat geldt niet alleen in Nederland, dat geldt over de grenzen

heen. De tijden dat zijn wij, heb ik eerder gezegd. Er is veel te doen. Ik heb geprobeerd enkele elementen te duiden en mijn eigen kaarten een beetje te laten zien. Maar ik heb ook met de voorzitter afgesproken dat ik niet te lang zal praten, want dan kunnen we ook nog even praten met elkaar. En dat gaan we dus nu doen.

Bedankt voor uw aandacht.